

BAKUNIN

Janko Lavrin

Janko Lavrin, dr. phil. in še nedavno profesor za ruski jezik in literaturo na univerzi v Nottinghamu, nestor naših esejistikov in veliki »kulturni ambasador« slovenstva, je bil rojen 10. februarja 1887 na Krupi v Beli krajini. Na gimnazijo se je vpisal v Novem mestu, maturiral pa je leta 1907 na Sušaku. Polna selitev in sprememb je tudi njegova nadaljnja življenska pot; študiral je v Rusiji, Skandinaviji in deloma v Parizu, prepotoval med študijem vso Evropo in del Azije in bil med prvo svetovno vojno stalni balkanski dopisnik dnevnika Novoje vremena. Po vojni si je izbral za drugo domovino Anglijo, tu je postal leta 1918 docent, tri leta pozneje pa profesor na nottinghamskem Univerzity Collegeu. Prvi eseji, ki so mu prinesli evropsko ime, segajo v zgodnja dvajseta leta, odlej pa je postal v angleško govorečem svetu bržčas najpogostejše citirani avtor, kadar gre za tehtno besedo o ruskih klasikih pa tudi pisateljih prve polovice dvajsetega stoletja in pa za Nietzscheja, ki mu je prof. Lavrin posvetil vrsto esejev in posebno poglobljeno študijo; žal, še čaka slovenskega prevajalca. Pri nas je izšla že med obema vojnama Lavrinova knjiga Dostojevski — Nietzsche — Tolstoj, pred dvema letoma pa zbirka esejev Književnost in duh časa; sledile so monografije o Tolstoju, Gogolju in Dostojevskem. Izredno obširno esejistično delo Janka Lavrina s tem ni še niti približno zajeto; ta trenutke pa nas posebno zanima knjiga Rusija, slovanstvo in zahodni svet (izšla 1969 pri založbi Geoffrey Bles Ltd., London), ker je esej o Bakuninu, ki ga prinašamo po avtorjevi želji in izbiri, dejansko sedmo poglavje te nove publikacije... »Ko obravnava (J.L.) dvosmiselno stališče Rusije do Zahoda, se ne ustavlja samo pri slovanofilstvu... temveč tudi pri tistih važnih aspektih slovanskega problema, ki so prepletali habsburško monarhijo in bili dejansko eden izmed vzrokov, da je propadla,« pravi angleški ocenjevalec knjige. »Primerno pozornost posveča knjiga rivaliteti Avstrije in Rusije med balkanskimi Slovani, ki je končno privedla do prve svetovne vojne in njenih presenetljivih posledic. Rusija, slovanstvo in zahodni svet koncizno, lucidno in stimulatивно prikazuje problem, ki je dosegel dandanašnji grozljive dimenzije in je za nas vse življensko važen...«

I.

Mihail Bakunin je znan svetu kot velik upornik; le malo njegovih občuvalcev pa ve kaj dosti o tem, da je bil, preden je začel prisegati na evangelij anarhizma, eden izmed prvakov slovanstva, seveda slovanstva posebnega kova. V nasprotju s kvietističnimi in religiozno pobarvanimi zgodnjimi slovanofili sta narekovala Bakuninovo raziskovanje slovanske ideje prirojeni revolucionarni nagon in pa demonična uresničevalna strast. Sam je priznaval, da je v njegovem značaju ljubezen do fantastičnih, nenavadnih, nezaslišanih pustolovščin in je kratko malo nezmožen prilagoditi se kateremu koli normalnem okolju. To njegovo nagnjenje je še komplicirala takó rekoč elementarna, povsem nedisciplinirana vitalnost, v njej pa je bila skrita razpoka. Medicinsko povedano, bil je seksualno impotenten. To je očito žalilo njegovo moško čast, pa si je našel nekakšno nadomestilo v tem, da je gospodoval z močjo svoje osebnosti nad vsemi, s katerimi se je družil. Ni mu bilo toliko do tega, da bi jim bil tovariš; predvsem je hotel biti vodja. »Noče ljubiti, temveč gospodovati,« je zapisal (v pismu) o njem Belinski. Druga in dopolnilna Bakuninova notranja potreba je bila nasprotovati in uničiti vse, s čimer se ni skladal. Razen svojega ni prenašal nobenega tiranstva; zato je snoval nemire povsod, kjer je videl kakršnokoli zatiranje. Udeležil se je nič koliko uporov, preživel dokaj let v ječi in nato v Sibiriji; od tamkaj je ušel in nadaljeval svoj burni obstoj ter postal že živ mednarodna legenda.

Rojen je bil leta 1814 v žlahtniški rodbini Tverske gubernije (zdaj Kalinin) in preživel otroška leta na rodbinskem posestvu Premuhine, nekje na pol poti med Moskvo in St. Petersburgom. V družini je bilo veliko otrok in vse je nadzorovala mati; njen gospodovalni značaj je nemara vsejal v mladega Mihaila prvo seme odpora in punta. Pri štirinajstih so fanta poslali v St. Petersburg na tamkajšnjo artilerijsko šolo; vojaško urjenje in disciplina pa mu še malo nista godila. Brž ko je postal praporščak, je zapustil armado in sklenil, da bo študiral, po možnosti filozofijo. Ni se menil za razočarane starše in (l. 1834) odpotoval v Moskvo ter se pridružil Stankevičemu krogu. S svojo zgovornostjo in močno osebnostjo je bleščal v diskusijah celó s takšnimi sogovorniki, kot sta bila Belinski in Hercen. In ko je leta 1837 Stankevič odpotoval žavaljo tuberkuloze v tujino, se je Bakuninu posrečilo vsiliti krožku njegovega začasnega namestnika.

Ker je bil nezmožen kakršnekoli zmernosti, se je ta čas dogmatično oprijel Heglove filozofije, vse druge pa izključil. Pod vplivom Heglovega nejasnega izreka, da je »vse, kar je resnično, smiselno«, se je nekaj časa nagibal k temu, da bi štel celo rusko resničnost pod Nikolajem I. za smiselno. V tem duhu je bil pisan tudi njegov uvod v Heglove Gimnazijske govore, ko jih je prevedel v ruščino.¹ Ta čas je bil goreč idealist, občudoval je Hegla in Fichteja in se — kot nešteti drugi ruski mladeniči njegove generacije — opajal s Schillerjevo poezijo. Temu se je pridruževal temperament, ki je bil dovolj vihrav in ekspanziven, da je bil videti mladenič skoraj nadčloveških dimenzij. Bolj z magijo svoje osebnosti kot pa s svojimi prepričanji je pridobil marsikaterega privrženca, ki bi ga bila sicer nemara odbila protislovja

¹⁰ Objavil jih je Moskovski nabljudatelj l. 1838.

v njem, njegovo malomarno vedenje in premajhna tankovestnost v denarnih zadevah. Naj so bile njegove pomanjkljivosti kakršnekoli: pod njimi je tlel plamen bojevnika in revolucionarja, ki je samo čakal na svojo priložnost. Ni mu bilo treba dolgo čakati.

Spomnimo se, da je bil Berlin tedaj nekakšna Meka za mlade Ruse, ki bi želeli izpopolniti svojo izobrazbo; tudi Bakunin je odpotoval leta 1840 v Nemčijo. Ker ga domači niso podpirali (ali vsaj zelo pomanjkljivo), si je za berlinsko potovanje denar sposodil (največ pri Hercenu). Odslej je bil v finančnem pogledu večinoma odvisen od prijateljev in znancev — in v tem pogledu je postal pravi spretnjakovič in ostal takšen do smrti.

V Berlinu je ostal kakih osemnajst mesecev — dovolj, da so ga nemški profesorji do kraja razočarali. Namesto filozofije ga je začela zanimati radikalna politika in predal se ji je tako popolnoma, da je prekosil vse svoje demokratične misleče znance. Po naključju je srečal v pruski prestolnici mladega Ivana Turgenjeva; ta je pozneje naslikal dokaj boleč Bakuninov portret v figuri svojega Rudina — junaka romana z istim naslovom, objavljenega leta 1855.¹ Iz Berlina je odpotoval v Dresden. Tukaj se je seznanil z levim hegeljancem Arnoldom Rugejem in prispeval v njegove *Deutsche Jahrbücher* enega izmed svojih odličnih zgodnjih esejev *Reakcija v Nemčiji*. Zadnji stavek je značilno Bakuninov: »Uničevalna strast je ustvarjalna strast.« V Dresdenu se je med drugim prijateljsko družil z revolucionarnim nemškim pesnikom Georgom Herweghom (1817—75); ta je pozneje imel dokaj neokusno vlogo v Hercenovem življenju. V Herweghovi družbi se je Bakunin odpravil v Bern in srečal tamkaj švicarskega komunista Wilhelma Weitlinga, avtorja *Evangelija ubogega grešnika*. V Švici pa ni dolgo ostal, temveč je z Adolfom Reichlom, pianistom radikalnega prepričevanja, odpotoval v Bruselj, mesto, ki je tedaj prekipevalo od poljskih beguncev; med njimi je bil tudi zgodovinar Jachym Lelewel.

Medtem se je Bakunin notranje do kraja spremenil. Hegeljsko pristanje na resničnost je bilo zanj opravljeno; prav tako vsakršno abstraktno filozofsko razglabljanje. Odtlej je bilo zanj važno samo še aktivno politično življenje, in to mu je pomenilo predvsem boj za svobodo v reakcionarnem obdobju svete alianse. Bil je nezmožen polovičarstva in se je tega boja oprijel z gorečnostjo, ki je terjala, da se mu povsem preda. Kot Rus in Slovan je usmeril svoj boj proti zatiranju Slovanov, kjerkoli že so morali prenašati jarem.

2.

Lelewel mu je razkril zapleteno naravo poljskega problema in Bakunina je tako pretresla tragedija tega naroda, da je postal eden izmed najbolj zvestih podpornikov njegove stvari. Ruske oblasti temu Bakuninovemu ravnanju seveda niso mogle pritrjevati, pa naj je to počel doma ali v tujini. Javno so ga pozvali, naj se vrne v Rusijo. Rusija pod Nikolajem I. pa je bila pri-

¹ V tem romanu je prikazan Bakunin nekoliko enostransko, brez vihrave dinamčnosti, ki je bila njegova najbolj izrazita poteza. Turgenjev ga slika kot velikega govorca (in izsiljevalca), ki zna okužiti druge, posebno ženske, s svojimi idejami; ko pa pride do dejanj, je strahopeten in ne doseže nič pozitivnega. Njegovo nasprotje je Pokorski-Stankevič.

bližno zadnja dežela na svetu, ki bi jo maral ta trenutek videti. Zato so mu vzeli plemiški naslov in mu zagrozili z ječo, če bi še kdaj stopil na ruska tla. Ni se zmenil za to in je leta 1844 odpotoval (z Reichlom) iz Bruslja v Pariz. Tukaj je spoznal vrsto pomembnih ljudi, Pierra Leroux, Micheleta, Quineta, Lamennaisa in George Sandovo. V francoski prestolnici je srečal tudi Proud-hona in poljskega pesnika Adama Mickiewicza; toda Mickiewicz *»politično-mistični«* evangelij se mu je zdel nezavedna potegavščina, pa naj je sam še tako simpatiziral s poljskim bojem za neodvisnost. Na banketu v spomin na varšavsko vstaja leta 1831 je Bakunin tako ognjevit govoril proti vsaki tiraniji, da se je zdelo ruskemu odpravniku poslov Kiseljovu potrebno raztrositi umazano laž, da je ta neuklonljivi polonofil v resnici vohun in provokator in ga plačuje carska policija. V začetku je Bakuninu to obrekovanje hudo škodilo; videti je, da mu je nekaj časa verjel celo Karl Marx.

Toda takšne ukane Bakunina niso mogle prestrašiti; nasprotno, še povečal je svojo aktivnost in svoje vročično gibanje. Ko je leta 1848 izbruhnila februarška revolucija, je bil v Bruslju, pa je takoj pohitel v Pariz in tam baje pomagal delavcem v boju na barikadah. Iz Pariza se je napotil v Nemčijo, ker se mu je zdela primeren teren za ilegalno dejavnost. Zmotno je upal v revolucijo med poznanjskimi Poljaki, ki bo okužila vzhodno Evropo, Rusijo in celo slovanske dele Avstrije. Na poti v Berlin se je ustavil v Frankfurtu, kjer so se zbrali udje liberarnega Vorparlamenta, vendar se za njihove načrte in dejavnost ni mogel ogreti. V Berlinu ga je čakalo naslednje razočaranje: takoj po prihodu so ga aretirali in v policijskem varstvu pripeljali v Leipzig; od tam je odpotoval v Wroclaw. Po naključju je v Wroclawu prav tedaj mrgolelo poljskih beguncev, neutrudnih propagatorjev proti ruski vladi. Še važnejše stvari pa so se dogajale v Avstriji; preveč vabljive so bile, da bi se jim mogel Bakunin ustavljati. Dne 15. maja 1848 je na Dunaju spet izbruhnila vstaja. Bakunin je storil vse, da bi se ji pridružil in je prišel v Avstrijo ravno še pravi čas, da se je udeležil slovanskega kongresa, ki se je začel 2. junija v Pragi.

Tukaj je prišel v stik z vsemi neruskimi Slovani razen Bolgarov (teh na kongresu ni bilo) in njegovo prizadevanje, da bi združil slovansko idejo z idejo radikalne demokracije, ni bilo videti neuresničljivo. Politične bistrine zbranega slovanstva ni cenil posebno visoko, njihova neizrabljenost in naravna inteligenca, veliko višja kot pri Nemcih, pa sta napravila nanj močan vtis. Priznal je, da se je v Pragi takó močno prebudilo njegovo slovansko srce, da je v začetku pozabil na *»vse demokratične simpatije, ki me vežejo z zahodno Evropo.«* Predsednik Palacky ga je kot edinega Rusa¹ na kongresu prisrčno pozdravil; baje je Bakunin tudi pomagal Palackemu pri sestavljanju apela evropskim narodom v imenu pravice in svobode. Sicer pa je bil avstroslavizem Palackega Bakuninu zelo daleč. Pozneje je sam pravil, da je tedaj napadel Rusijo in Avstrijo kot največji sovražnici svobode.

»Vem, kako mnogi izmed vas upajo, da vas bo avstrijska dinastija podprla,« je govoril avstrijskim Slovanom. *»Zdaj vam seveda obljublja vse mogoče in se vam prilizuje, ker ste ji potrebni. Pa bo držala svoje obljube in jih sploh mogla držati, ko bo z vašo pomočjo utrdila svojo podminirano oblast? ... Boste videli, da avstrijska dinastija ne bo samo pozabila na vašo*

¹ Miloradov, duhovnik shizmatičnih starovercev ni bil ruski rojak, temveč rojen v avstrijski Bukovini.

pomoč, temveč se vam bo še maščevala zavoljo svoje zdajšnje sramotne šibkosti, ko se je morala pred vami poniževati in privoliti v vaše uporniške zahteve... Slovanska enotnost, slovanska svoboda in slovanski prerod so možni samo tedaj, če do kraja uničimo avstrijsko cesarstvo.« Prav tako odkrit je bil z naivnimi rusofili (Hanka, Jugmann), ki so še vedno pričakovali narodno odrešenje od zveze z Rusijo. »Če se boste pridružili Nikolaju I., boste padli v grob vsakršnega nacionalnega življenja in vsake svobode. Res je, da brez Rusije slovanska enotnost ne bi bila popolna in slovanske sile kratko malo ne bi bilo; vendar bi bilo blazno pričakovati rešitve in pomoč za Slovane od zdajšnje Rusije. Kakšna je torej vaša alternativa? Začnite s tem, da se združite zunaj Rusije, ne da bi jo vključili, vendar v pričakovanju in upanju na njeno čimprejšnjo osvoboditev. Vaš zgled jo bo prevzel in postali boste osvoboditelji ruskega ljudstva, ki bo takó postalo vaš krepki zaščitnik.«¹

Ko so 12. junija uprizorili praški delavci in študentje nepripravljeno vstajo, je bil Bakunin prav kmalu sredi dogajanja; toda čete kneza Windischgrätz so hitro udušile upor. Da bi si Bakunin rešil golo kožo, je moral pri priči pobegniti in se skriti v Nemčijo. Ker je imela državnica Anhalt nekaj podobnega ustavi, se je začasno nastanil v Köthenu in od tamkaj decembra leta 1848 naslovil svoj osebni Poziv Slovanom.²

Duh te poslanice je bil protiavstrijski in nasproten Palackemu in je pozival vse Slovane k revoluciji. »Revolucija je naša osvoboditev! Predajte se ji do konca in popolnoma! Brez revolucije ni slovanstva!«

Toda motil se je v domnevi, da je splošna revolucija v Rusiji tik pred vrati. Tudi njegovo pričakovanje, da se bo Avstrija spričo zmerom večjih težav zlomila in se razkrojila, ni bilo bistrovidno. Toda njegov poziv je bil odkritosrčen in dokaj dramilen. »Kdor je za Avstrijo, je proti svobodi... Vedeti morate, da vidim kot Rus osvoboditev svojih rojakov samo v zvezi z vsemi slovanskimi narodi, združenimi v svobodni in povezani družini. Vedeti morate, da je postal cilj mojega življenja izpeljati to veliko, sveto nalogo.«

Ponesrečene vstaje v Pragi, Parizu, Frankfurtu in na Dunaju niso zadušile Bakuninove vere v slovansko revolucijo. Še zmerom je zaupal v nezadovoljne ruske kmete in je bil očitno pripravljen pozdraviti celo zaveznitvo med Slovani, upornimi Madžari in radikalno mislečimi Nemci. Pričakoval je, da bodo Poljaki posredovali med Slovani in Madžari, sam pa je bil voljan služiti kot zveza med Slovani in Nemci. Vstaja naj bi se začela na Češkem s središčem v Pragi; to tem bolj, ker je bil zdaj v stiku z nekaterimi revolucionarnimi češkimi patrioti. Ko je maja leta 1849 izbruhnil upor v Dresdenu, se mu je Bakunin brž pridružil v upanju, da bo saška revolucija okužila Češko. Toda kmalu je postalo očitno, da je dresdensko dogajanje dokaj amatersko in je pomenilo za Bakunina novo prikrajanje. Med dresdenskimi uporniki je srečal mladega Richarda Wagnerja. Wagner je bil dovolj preudaren, da se je umaknil v Švico, brž ko je videl, da je saška vstaja polomija; Bakunin pa je bil bolj predrzen in je ostal, kjer je bil. Ujeli so ga, ga vtaknili

¹ Ta citat je prevzet po Izpovedi, ki jo je napisal Bakunin na zahtevo Nikolaja I. v petropavlovski ječi leta 1851.

² Napisal ga je v francoščini; nemški prevod Aufruf an die Slawen pa je bil natisnjen v začetku leta 1849 v Leipzigu.

v ječo in obsodili na smrt. Nato so ga izročili Avstriji, kjer ga je čakala še ena smrtna obsodba. Končno so tega nepopoljšljivega upornika izročili (v začetku leta 1851) ruskim oblastem, da bi storile z njim, kar bi se jim zdelo primerno.

3.

Bakunina so v verigah pripeljali v St. Petersburg in ga vtaknili v zloglasno petropavlovsko trdnjavsko ječo. Nikolaj I. se je predobro zavedal, kako nevarnega revolucionarja je dobil v kremplje. In odločil se je, da bo izkoristil priložnost in pokazal svojo igralsko naravo. Poslal je v ječo grofa Orlova, pribočnika, z namigom, naj si zapornik olajša usodo s tem, da izroči carju osebno pisano poročilo o svoji grozni preteklosti, enako skesano, kot če bi govoril s spovednikom. Ta korak je bil seveda carjev zviti maneuver, da bi mu Bakunin izdal vse ruske in rusko-poljske upornike, ki so bili zapleteni v uporniško delovanje v tujini. Bakunin pa ni izdal niti enega. Na drugi strani pa ga je hinavska carjeva velikodušnost pripravila do tega, da je sestavil nekakšno Izpoved, ki je čuden in komaj verjeten psihološki dokument.¹

Dlje kot dva meseca je potreboval Bakunin, da je napisal vse, kar je želel povedati. Njegova izpoved je narasla na obseg pamfleta, od strani do strani vse bolj presenetljivega. Prvič te presune ton skesanega (ali navidez skesanega) grešnika, ki se kesa minulih grehov (»Preostane mi samo še, da se zahvalim Bogu, ker me je pravi čas ustavil na poti k vsem zločinom«.) Skrajna uslužnost, preračunano laskanje, celo »pobožnost«, nepričakovana odkritost in arogantna kritika policijskega ruskega režima — vse to se meša v tej edinstveni naplavin. Bakunin govori posebno grenko o Avstriji in poudarja svoj ruski in slovanski patriotizem. Hkrati svari carja pred vsakršno prisilno rusizacijo, kot jo izvajajo nad Poljaki uradni nacionalisti in imperalisti. Kaj se bo zgodilo, če bo Rusija osvojila neruske Slované, pa jih skušala spremeniti v Ruse? »Vsi Slovani jo bodo tako sovražili, kot jo zdaj sovražijo Poljaki; namesto da bi bila osvoboditeljica, bo postala samo zatiralka slovanske družine, in to za ceno svoje blaginje in svobode; končala bo tako, da bo samo sebe sovražila, ker jo bodo sovražili vsi drugi in v svojih nasilnih zmagah ne bo našla drugega kot trpljenje in suženjstvo. Če bo ubila Slované, bo ubila tudi sebe. Kaj naj bo to konec šele začenjajočega se slovanskega življenja in slovanske zgodovine?«

Bakuninovo pojasnjevanje, kako si zamišlja slovansko zvezo, osnovano na razvalinah ruske avtokracije, te zbega prav zato, ker ne veš zagotovo, ali gre za blazno tveganje ali pa je bila Bakuninu njegova osebna usoda res popolnoma vseeno. »Z eno besedo, Sire,« nadaljuje, »prepričan sem bil, da mora Rusija, če hoče rešiti svojo čast in prihodnost, začeti z revolucijo, odstraniti Vašo *Carsko oblast*,² uničiti monarhistični sistem in se, ko se bo rešila notranjega suženjstva, postaviti na čelo slovanskega gibanja: obrnila naj bi orožje proti avstrijskemu cesarju, pruskemu kralju, turškemu sultanu in — če bo treba — tudi proti Nemčiji in Madžarom, skratka, proti vsemu

¹ Našli so jo v zaupnem vladnem arhivu po revoluciji 1917 in jo prvič objavili leta 1926.

² Podčrtal Bakunin.

svetu, da bi dokončno rešila slovanske narode tujega jarma. Pol pruske Šlezije, večji del zahodne in vzhodne Prusije, skratka, vse pokrajine, v katerih govorijo slovansko, poljsko, bi morali Nemčiji odvzeti. Moja domišljija je segla še dlje: mislil sem, da bodo okoliščine, izolirani položaj sredi slovanskih narodov, pa tudi njihov bolj vzhodnjaški kot zahodni značaj prisilili Madžare, da se hkrati z vsemi Moldavci in Romuni in končno celo z Grčijo pridružijo Slovanski zvezi in bi bilo tako mogoče osnovati svobodno Vzhodno Evropo, ki bi obnovila svet — kot nasprotje, četudi ne sovražnik Zahoda; in s Carigradom kot prestolnico.«

Kot bi se hotel Bakunin prilizovati carjevi ničemernosti, je po tem slomanofilskem izbruhu namignil, da bi lahko postal sam Nikolaj zgodovinski voditelj v panslavistični federaciji.¹ In hkrati je »skesani« grešnik mirno klečeplazil pred carskim veličanstvom in se trkal na prsi. »Do globin svoje duše se zavedam, da sem zločinec, najbolj pred vami, Sire, zločinec pred Rusijo in me moji prestopki obsojajo na najbolj kruto usmrnitev.«² Toda skrušeni, ali navidez skrušeni odstavki te vrste niso bili neučinkoviti. Zakaj na rob manuskripta je car napisal pripombo: »Skesane glave ne odseka meč, Bog mu odpusti!« Pri tem pa je tudi ostalo. Bakunin je preživel v isti ječi še tri leta, nato pa so ga prepeljali v prav tako strog zapor v Schlüsselburgu. Šele leta 1857, se pravi dve leti po Nikolajevi smrti, so mu spremenili ječo v dosmrtno izgnanstvo v Sibirijo.

V Sibiriji se je Bakunin nastanil v Tomsku in tu je bil vsaj relativno prost. Razen tega je bil po naključju generalni guverner vzhodne Sibiri je Nikolaj Murunšov-Amurski, njegov ujec. Po guvernerjevi zaslugi je bil za blodeli nečak prav kmalu prestavljen iz Tomska v večji Irkutsk in je tamkaj dobil celo nekakšno zaposlitev. Že v Tomsku se je oženil s sedemnajstletno Poljakinjo Tonio Kwiatowsko, čeprav si je moral biti povsem v svesti, da zavoljo njegove fizične pomanjkljivosti zakon ne bo nikoli izpolnjen. Upal je pač, da mu bodo nazadnje dovolili, da se vrne z ženo v evropsko Rusijo. Iz Irkutska je pošiljal Aleksandru II. prošnjo za prošnjo, pa zaman. Preostalo mu ni nič drugega, kot da pobegne; in res je leta 1861 brez žene ušel.

4.

Sibirsko pregnanstvo je zahtevalo več kot deset let Bakuninovega življenja. Ko pa je bil prost, je sklenil, da bo do kraja izkoristil vsako priložnost. Najprej se je zatekel na Japonsko in nato v Ameriko. Iz San Franciscas je pisal Hercenu in Ogarjovu, da bo prišel v London in sodeloval pri Herce novem *Kolokolu* v imenu stvari, ki jo še zmerom šteje za svojo življenjsko nalogo. »Delal bom za vas pri poljsko-slovanskem vprašanju, tej svoji fiksni ideji leta 1846, in praktični specialnosti v letih 1848 in 1849.

Uničenje, popolno uničenje avstrijskega cesarstva bo moja poslednja beseda... In za njim se svita čudovita svobodna slovanska federacija — edini izhod za Rusijo, Ukrajino, Poljsko, sploh za vse slovanske narode.«

¹ Znano je, da Nikolaj I. do slovanskega problema kot takega ni imel odnosa.

² Taki odlomki zvane kot čudna slutnja »izpovedi«, ki jih je zaupna policija v tridesetih letih iztisnila iz Stalinovih nasprotnikov.

Konec leta 1861 je bil že v Londonu. Kmalu pa je postalo jasno, da takšen ognjevitež, kot je bil Bakunin, skoraj zagotovo ne bo mogel dolgo shajati z uravnovešenim, previdnim Aleksandrom Hercenom, ne glede na to, da je bila Hercenu pri srcu predvsem usoda ruskega ljudstva, čeprav je imel nemara drobno slabost tudi za druge slovanske narode. Vendar so mu bili neruski Slovani veliko dlje kot Bakuninu; ta bi se bil zdaj zбоgal celo s carjem iz dinastije Romanovih, če bi le hotel postati pristen ljudski car in vodja vseh Slovanov v zaželeno panslovansko federacijo. V pamfletu *Ljudska stvar ali Pugačov, Romanov ali Pestel* (1862) je naravnost povedal, da je »naše stališče do Romanova jasno: nismo mu ne prijatelji ne sovražniki; prijatelji ruskega ljudstva smo in slovanske akcije. Če je car na čelu tega — smo z njim. In če bo kdaj temu nasproten, bomo njegovi sovražniki.«¹ Idejo slovanske federacije je ponovil še isto leto v novem pozivu *Ruskim, poljskim in slovanskim deželam*, pa manj žareče kot v letih 1848—49.

Jasno je, da so Bakuninova junaštva, smrtnе kazni, zapori, Sibirija in njegov dramatični pobeg močno odmevali v časopisju. Za radikalne evropske kroge je dejansko postal nekakšen mit; in mit je ostal tudi še potem, ko je premagal svojo slovansko fazo in enako vneto sprejel anarhistični ideal. Obe periodi loči poljska vstaja leta 1863.

Ko je izbruhnil ta nesrečni upor, sta bila Hercen in Bakunin z vsem srcem na poljski strani. Hercen je dajal Poljakom vso možno podporo v svojem tedniku; toda ruski bralci so mu celo to zamerili in začeli *Kolokol* bojkotirati. Bakunin je bil skrajno razburjen in je pričakoval, da bo poljska vstaja korak do splošne vstaje v Rusiji, ki bo nazadnje privedla do zaželene Slovanske zveze. Neki domoljubni poljski milijonar je celo najel angleško ladjo in skušal — prek Švedske — vtihotapiti na Poljsko prostovoljce; pridružil se jim je tudi Bakunin. Vse skupaj pa se je tragikomično končalo v švedskem pristaniškem mestu Malmö, kjer so obtičali. Medtem je postajala zadrega poljskih vstajnikov vse hujša. Vstajo so pripravili predvsem plemiški posestniki (šlahta) in politično nezreli intelektualci, katerih ideal je bila Poljska v zgodovinskih mejah izpred leta 1772; kmetje se ji niso pridružili. Historična meja pa bi pomenila, da bi pridružili Poljski velik del Ukrajine in Bele Rusije z milijoni nepoljskih prebivalcev. Tisti Poljaki, ki so vodili vstajo v zaupanju na pomoč in podporo tujih sil, so bili seveda bridko razočarani. Bakunin tudi, pa iz drugih razlogov: prišel je do spoznanja, da se uporni Poljaki bojujejo kot Madžari leta 1849 za stvar agresivnega nacionalizma in hočejo svobodo samo zase, ker zahtevajo toliko nekdanjih podložnikov nepoljskih narodnosti. Odtlej se je začel otesati panslovanskega navdušenja in je dal nazadnje končno obliko tisti doktrini mednarodnega anarhizma, ki je še danes tesno povezana z njegovim imenom.

5.

Po propadu poljske vstaje se je Bakuninu nepričakovano pridružila njegova mlada žena Tonia. Prišla je iz daljne Sibirije, da bi v dobrem in hudem delila njegov vročični obstoj. Bakuninovi odnosi s Hercenom so poj-

¹ To nenadno prilagodljivost Bakunina so nemara povzročile reforme Aleksandra II.; ta čas je celó Herzen upal, da je možna revolucija od zgoraj.

stajali vse slabši in slabši; zato sta s Tonio preživela naslednja tri leta večinoma v Italiji, najprej v Florenci in nato v Neaplju, kjer je dobil evangelij Bakuninove kratkotrajne Mednarodne bratovščine kar nekaj privržencev. Septembra 1867 se je Bakunin udeležil kongresa Lige za mir in svobodo v Ženevi in se odlikoval kot eden izmed ognjevitih govornikov.¹ Leto dni pozneje je postal član I. internacionale z Marxom in Engelsom na čelu in središčem v Londonu. Bil pa je tudi član izvršnega odbora Lige za mir in svobodo in bi bil očitno rad obe gibanji povezal. Marx pa ni maral niti slišati o tem; Liga je bila zanj samo radikalna meščanska ustanova. Bakunin je prišel v Marxovo internacionalo šele tedaj, ko je ustanovil (leta 1868) svojo socialnodemokratsko zvezo; z njeno podporo se je udeležil baselskega kongresa I. internacionale leta 1869 kot eden izmed njenih članov. Marx pa je začel gonjo proti njemu in med kongresom v Haagu leta 1872 se mu je posrečilo, da so ga kot nezaželenega vrgli iz internacionale.

To se je zgodilo po propadu pariške komune leta 1871, v kateri je igral Bakunin vidno vlogo, medtem ko sta ostala Marx in Engels neudeležena. Marx ji je celo prerokoval propad, Bakuninu pa je bilo to vseeno. Vihravo kot zmerom je pozival delavce na barikade in se je celo udeležil bojov, pa naj reče Marx karkoli. Ne glede na to pa neprestano sovraštvo med Marxom in Bakuninom nemara ni bilo toliko nasprotovanje različnih ideologij kot različnih temperamentov. Edina njuna skupna poteza je bila, da sta hotela oba voditi, ne pa biti vódena. Toda medtem ko je imel nemško vzgojeni Marx trezno metodičnega duha, ki se je nagibal k organizaciji in avtoriteti, je bil Bakunin tipičen Slovan, prekipevajoč in nekoliko neodgovoren romantični idealist, ki ne prenese ne avtoritet ne organizacije. Marxova prepričljivost je bila v logiki in disciplinirani usmerjenosti k cilju; Bakunin pa je prevzel poslušalce s spontano gonilno silo svojega temperamenta. Nič čudnega, da se je zdel Marxu človek Bakuninovega kova neznosen. Kakorkoli že: štiri leta nato, ko je I. internacionala izključila Bakunina iz svojih vrst, je propadla. Bakunin pa je v nasprotju z Marxovo kolektivistično internacionalo osnoval svojo anarhistično internacionalo — osnovano na načelu individualizma in usmerjeno k združevanju svobodnih skupnosti po vsem svetu, ne glede na državne okvire.

Oktobra leta 1869 se je z ženo Tonio naselil v italijanskem delu Švicarske, v Locarnu. Z ženo je ravnal dobrodušno tolerantno, celo potem ko mu je podarila otroke, katerih oče je bil eden izmed njegovih najboljših italijanskih prijateljev in privržencev, Gambussi. Tudi ni ugovarjal, ko se je Tonia z obiska v Sibiriji leta 1872—73 vrnila v Locarno v spremstvu očeta in sestre in so odtlej vsi živeli na Bakuninove stroške, četudi so njegove finance in njegovo zdravje tedaj naglo propadali. Tudi njegovo revolucionarno delovanje ni bilo kdo ve kako uspešno. Udeležba v septembrski vstaji leta 1870 v Lyonsu (med francosko-prusko vojno) je bila popoln polom. Zadnja kaplja pa je bila njegov ponesrečeni poskus organizirati leta

¹ Nekaj debat tega kongresa je slišal tudi Dostojevski; dokaj grenko je pisal o njih v Moskvo Sonji Ivanovi. Baje se mu je med temi debatami porodila zamisel *Besov*. Mimogrede: Bakunin je srečal na tem kongresu tudi znanega srbskega socialista (»ljudskega« kova) in pisatelja Svetozara Markovića, zagovornika neodvisne federacije vseh južnih Slovanov.

1874 vstajo v Bologni. Ta neuspeh mu je naznanjal, da po propadu pariške komune v množicah ni več kaj prida revolucionarne vneme.

Vsa ta razočaranja je prenašal dokaj potrpežljivo, kot mnogo bolj žalosten, pa ne veliko bolj moder mož. Telesnim tegobam so se pridružile gmotne težave — ker si je pač neodgovorno sposojal denar in ga neodgovorno trošil. V edino uteho mu je bilo, da je našla njegova anarhistična doktrina veliko privržencev vsaj v latinskih deželah. Leta 1872 je v Zürichu celo ustanovil slovansko sekcijo anarhistične internacionale. V Rusiji so ga v šestdesetih in sedemdesetih letih prištevali k skrajni levisi. Zadnja leta življenja je preživel v Locarnu; bila so nedvomno huda, vendar niti zdaj ni bil brez prijateljev in obiskovalcev. Med njimi je bilo vedno nekaj Rusov, Poljakov in Srbov, ker ni nikoli zgubil in tudi ni maral zgubiti nekdanjih slovanskih simpatij. Umrli je 1. julija leta 1876 v Bernu.

BESEDA TUJIH AVTORJEV

STRUKTURALIZEM IN STRUKTURA Z VIDIKA LITERARNE VEDE

Hugo Friedrich

Hugo Friedrich (rojen leta 1904 v Karlsruheu) je eno vodečih imen nemške literarne vede. V svojem delu združuje različna področja od germanistike in romanistike do primerjalne literarne zgodovine in književne teorije, o čemer pričajo naslovi spisov Descartes in francoski duh (1937), Trije klasiki francoskega romana: Stendhal, Balzac, Flaubert (1939), Metafizika prava v Božanski komediji (1941), Montaigne (1949) ali pa Tuji Calderón (1955). Evropski odmev je dosegel s knjigo Die Struktur der modernen Lyrik (Struktura moderne lirike, 1956), kjer je z interpretacijo evropskega pesništva od Baudelaira do pesnikov 20. stoletja poskušal odgovoriti na temeljna vprašanja o moderni liriki.

Friedrichov esej o strukturalizmu in strukturi s stališča literarne vede je kritično polemičen prispevek k splošni evropski razpravi o pomenu strukturalizma za analizo besedne umetnosti. Prvič je bil objavljen leta 1967.

Ali jezikoslovni strukturalizem lahko prenašamo na literarno vedo in ali obstajajo vsaj stičišča med obema disciplinama, takó da bi se zmogli medsebojno podpirati? V minulih letih so to vprašanje večkrat zastavljali, nekajkrat so mu tudi pritrjevali. Opozarja na zahtevo, da je treba jezikoslovno in literarno vedo kolikor mogoče znova približati, potem ko sta se v prvih desetletjih našega stoletja metodično razvijali vsaka posebej in tega razvoja niso mogli zadržati niti veliki raziskovavci, ki so še obe disciplini obvladovali v eni sami osebi. Po določenih izjavah, da, dejanjih, je danes videti, kakor da med imenovanima disciplinama ne bi živelo le načelno metodično prilagajanje, marveč da bi se le-to moralo dogajati pod vodstvom lingvističnega strukturalizma. Leta 1949 je A. Stender-Petersen pisal, da je iz navzočnosti dobro utemeljene jezikoslovne strukturalistike mogoče izva-